

s proponovaným otevřením československé ekonomiky vlivu světového trhu je třeba také uvažovat o směnitelnosti měny, přičemž by kladnou roli mohlo sehrát členství v MMF. Universální organizace, jako například EHK, by se měly nadále věnovat vypracovávání projektů, jejichž realizace je v zájmu většího počtu evropských zemí, zejména ve sféře infrastruktury.

V kulturní sekci byly předmětem diskuse tyto problémy: kulturní výměny mezi Východem a Západem, studentské nepokoje ve Francii a Polsku, úloha univerzity ve společnosti, generační konflikt.

Kulturní sekce konstatovala, že vliv vysokých škol na veřejné záležitosti jak na Východě, tak na Západě roste. V západním světě jsou vysokoškolští pracovníci svými vládami stále více povolováni jako poradci v záležitostech týkajících se vztahů Východ-Západ. Na Východě se stává

pro vlády stále obtížnějším ignorovat odlišné názory vyjádřené akademickými pracovníky. Tento rostoucí význam akademické obce na Východě i na Západě by mohl významnou měrou přispět ke vzájemnému sblížení.

Kulturní sekce se shodla také na tom, že vzájemné pronikání kulturních sfér Východu a Západu již přineslo některé významné výsledky, jako rehabilitaci některých vědních oborů na Východě a rostoucí zájem o marxistické myšlení na Západě.

Nebylo možné očekávat, že konference vyřeší všechny nastolené problémy. Byla však užitečná tím, že na jejich naléhavost upozornila a že se snažila umožnit dialog mezi politology, ekonomy a kulturními pracovníky Východu a Západu. Z tohoto hlediska svůj účel splnila.

Pavel Strnad

MEZINÁRODNÍ „KULATÝ STŮL“ O NEKLIDNÝCH STUDENTECH

Studentské hnutí v současném světě — zvláště v té jeho části, kterou jsme si zvykli označovat jako industriální společnost — je bezpochyby jednou z dominant sociální a politické situace, které již po několik let přitahují pozornost veřejnosti. Toto hnutí však není jen jedním ze zdrojů zajímavých novinářských zpráv a reportáží a vděčným tématem nejrůznějších úvah. Je to zároveň vážný sociální a politický problém, ať již o něm uvažujeme z hlediska společnosti, které takové hnutí „sužuje“, nebo z hlediska vysokých škol (univerzit), jejichž struktury se pod náporem studentských hnutí rozpadají, či z hlediska revoltujících studentů, jimž účast v těchto hnutích znesnadňuje, ne-li znemožňuje adaptaci v industriální společnosti.

Je zcela přirozené, že v souvislosti s autoritou, které se těší sociologie v některých západních zemích (USA, NSR, Francie), existuje dnes mimo jiné i snaha získat odpovědi na otázky, které studentské hnutí klade, i od sociologů. To bylo jedním z důvodů, pro které *International Social Science Council* svolal (ve spolupráci s *Centre Européen de Coordination de Recherche et de Documentation en Sciences Sociales*) „kulatý stůl“ věnovaný

problematice studentských hnutí ve světě.

Jednání se konalo ve dnech 6., 7. a 8. prosince 1968 v Paříži. Pěčí pana C. Hellera (tajemník ISSC) se sešlo téměř 40 sociologů ze 14 zemí, převážně evropských (bylo ovšem zastoupeno i Japonsko, Kanada a pochopitelně početně USA), nepočítaje asi dvě desítky pozorovatelů jednak z organizací spolupracujících různým způsobem s Unescem, jednak z některých výzkumných pracovišť v Paříži. Početná účast sociologů z USA, NSR, Anglie a Francie nebyla, jak již je asi pravidlem, vyvážena účastí ze socialistických zemí. (Z Polska přijel prof. J. Szcepanští, z ČSSR byl přítomen autor této informace.) Pokud bereme v úvahu země, v kterých studentské hnutí bylo nebo je jednou z dominant současných sociálních situací, je možno toto shromáždění pokládat téměř za reprezentativní.

Cílem jednání, které bylo první v řadě akcí spojených společným tématem — *Situace mládeže v současné společnosti* („Satisfaction and Dissatisfaction of Youth in Contemporary Society“, „La situation de la jeunesse dans la société contemporaine“), bylo nejen projednání současného stavu výzkumu studentských hnutí, případně organizací, jejichž existence

byla nebo je studentským hnutím ohrožena (současná — universitní struktura v některých zemích), ale i diskuse o podmínkách a možnostech komparace prováděných či projektovaných výzkumů v různých zemích.

Během tří denního jednání byla splněna jen první část tohoto záměru. Zástupci sociologických pracovišť z různých zemí se navzájem informovali o současném stavu výzkumů a o některých projektech pro nejbližší budoucnost. Jakmile však přišly na pořad jednání otázky možného vysvětlení studentských hnutí, případně teoretické koncepce současné sociologie studenta, docházelo spíše k ostré výměně názorů a diskuse směřovala více k zdůraznění odlišností různých koncepcí než ke sblížení stanovisek a k hledání styčných bodů. Je pak zcela logické, že úvahy o možných perspektivách mezinárodní spolupráce byly poznamenány rozdíly či, přesněji, rozpory v teoriích natolik, že nevyústily v konkrétní závěry. Zdá se, že pro organizátory setkání byl takový výsledek jistým zklamáním — pro jednotlivé účastníky, zvláště ze západních států (Francie, NSR, Anglie), spíše potvrzením současného neutěšeného stavu sociologické spolupráce. Takové konstatování je však nutno zpřesnit: šlo o spolupráci při sociologických výzkumech, které překračují rámec pouhé sociografie, tj. které jsou založeny na určitých teoretických předpokladech takového typu, že je možno zajistit převedení teoretických předpokladů do oblasti empirie.

Takový úkol není snadný ani v rámci jedné národní sociologické disciplíny a tím obtížnější je pak jeho realizace v mezinárodním měřítku, kde k obtížím technického rázu přistupují problémy spojené s odlišnostmi jednotlivých nacionálních kulturních systémů, prestiž jednotlivých pracovišť nebo přímo jednotlivých „velkých patronů“ sociologie. V neposlední řadě jsou to i problémy spojené s politickými a jinými rozpory současného světa.

Přes neuspokojivé výsledky jednání z hlediska jeho organizátorů a přesto, že hlavní cíl setkání, tj. sjednotit se na koncepci mezinárodního či mezinárodních srovnávacích výzkumů, zůstal nadále spíše jen perspektivním úkolem, mělo setkání značný význam. Z hlediska naší socio-

logie, zvláště bereme-li v úvahu způsob, jakým se dnes většinou referuje o sociologických výkladech studentských hnutí, toto jednání umožňuje konfrontovat současné teoretické koncepce sociologie studenta, speciálně pak teoretické názory o příčinách, charakteru a možných důsledcích studentského hnutí ve světě. Většina účastníků konference připravila pro jednání speciální písemné materiály (v některých případech jde o text připravovaných článků nebo o stati již jinde publikované), které představují určitý souhrn názorů na projednávanou problematiku. V zásadě jde o materiály dvojího druhu:

- a) o určité pokusy vysvětlit — ve světovém měřítku — studentské hnutí;
- b) o úvahy v zaměření výzkumu studentských hnutí spojené s posouzením současného stavu a úrovně sociologických poznatků o něm.

Je možno alespoň naznačit hlavní proudy, pokusy o teoretické vysvětlení studentského hnutí. Studentské hnutí je dnes „světovým“ fenoménem — na tomto konstatování se shodla většina účastníků. Ale jen málo z nich (výslovně jen S. M. Lipset) koncipuje teoretický výklad studentského hnutí světového formátu. Podstatným zdrojem politické aktivity studentů jsou podle Lipsetova názoru faktory spojené s rozdílnými typy politických systémů. Chápe studenty jako mladé intelektuály mobilizující veřejné mínění, tak jako často v minulosti, kdy studenti a intelektuálové byli předvojem revoluce. Vysvětlení studentského hnutí je v jeho teorii spojeno se zdůrazněním kritické funkce inteligence ve společnosti vůbec. Jak sám píše: „Moje hlavní teze spočívá v tom, že intelektuálové, ať již uvnitř nebo mimo universitu, jsou profesionálně orientováni jako inovující avantgarda a zaujmají politicky kritickou pozici. Kritická atmosféra na univerzitách pomáhá vytvářet a legalizovat tuto kritickou roli studentů, která je pochopitelně různá podle zemí, typů university a historické situace.“¹⁾

Pro A. Touraine, který předložil na zasedání jednu z kapitol své knihy,²⁾ je

¹⁾ Cituji podle dopisu, který autor přiložil ke svému materiálu pro konferenci.

²⁾ A. Touraine, *Le mouvement du*

studentské hnutí v industriální společnosti prvním signálem návratu sociálních konfliktů do poválečné společnosti. Na rozdíl od S. M. Lipseta nejsou pro něj studenti již součástí inteligence, nehrají roli avantgardy, nejsou již mluvčími porobného lidu, ale jsou dnes sami přímo postihováni politickými a sociálními opatřeními politicko-ekonomické moci. Zárodečný charakter hnutí — ve smyslu tendencí budoucího sociálního vývoje i ve smyslu charakteru samotného hnutí — se projevuje v utopičnosti jeho programu. V situaci, kdy sociální, politická i kulturní krize industriální společnosti není zdaleka evidentní, kdy fronta mezi protichůdnými sociálními silami není jasně vymezena, kdy jednotlivé skupiny neznají jasně své protivníky ani své spojení, je utopie programů logickým důsledkem stupně uvědomění revoltujících vrstev. V této souvislosti, a nejen pokud jde o současnou ideologii (stupeň uvědomění) studentského hnutí, Touraine připomíná analogickou situaci v období počátků dělnického hnutí.

Ostatní vysvětlení studentských hnutí byla koncipována v rámci určité země (státu). Například D. Goldschmidt³⁾ vysvětluje podmínky a příčiny vzniku studentské revolty v NSR objektivními podmínkami života a práce studentů na německých univerzitách. Životní situací studentů charakterizuje jako stresovou, přičemž universitu chápe jako jednu z moderních sfér moci, která vyvolává různé formy strachu a úzkosti před politickými a ekonomickými požadavky.

T. Fuse⁴⁾ vidí jako zdroj studentského hnutí v Japonsku především krizi legitimní moci, současný stav japonských universit reformovaných podle vzoru USA a deprivaci sociálního statusu studentů v současné japonské společnosti.

Ve výčtu různých vysvětlení bychom mohli pokračovat, ale přesáhlo by to hranice této informace. Jsou to výpovědi velmi cenné jak pro svůj konkrétní obsah, tak proto, že ukazují názorovou diferenciaci současné sociologie. Nesporný fakt plurality současných sociologických výpovědí o studentském hnutí ukazuje iluzornost pokusů vysvětlit studentské hnutí ve světě jednoznačně a jen jedním způsobem.

Anglický sociolog T. Burns⁵⁾ podává

s mírnou ironií jakousi, podle svých slov, „sociografii sociologie studentského hnutí“. Vypočítal a stručně charakterizoval deset z existujících způsobů interpretace, které se podle jeho názoru navzájem vylučují. Tento výčet není míněn jen jako doklad o nedokonalosti našich poznatků. Burns uvazuje i o tom, že pluralita existujících přístupů ke studentskému hnutí je výrazem rozdílnosti a variability reality samotné; taková realita pak vyžaduje pluralitu vysvětlení.

V duchu takového přístupu k problematice sociologie studentů pak formulovali mnozí z účastníků své představy o možné strategii dalších, především mezinárodních výzkumů studentských hnutí. Ne však všichni — a to bylo jedním z důvodů, pro které jednání neskončilo konkrétní dohodou o další výzkumné činnosti.

V rovině úvah a diskusí o strategii výzkumné práce se teoretické rozpory současné „sociologie studenta“ projevily jako spor mezi více empirickým a více teoretickým zaměřením sociologické práce. Jinak by bylo možné charakterizovat tento spor také jako střetnutí těch, kdo z pozic určité teoretické koncepce považují problém v podstatě za vyřešený, a další výzkum by pak byl vlastně jen potvrzením této teoretické koncepce, s těmi, kdo vidí problém jako otevřený a pokládají za nutné sledovat více „stop“ — i když je možné, že některá z nich nepovede k pozitivnímu výsledku.

Nechť vůči teoretickým zobecněním není provázena jen uznáním nutnosti mnohodimenzionálního přístupu k problematice studentského hnutí, ale většinou je dána i širším pojetím úkolů sociologie studenta, ať již ve směru problematiky sociologie vzdělání nebo sociologie sociálních hnutí. Zaměření většiny výzkumných plánů nebo projektů, o kterých bylo referováno, však zřetelně akcentuje pro-

mai ou le communisme utopique, Editions du Seuil, Paris 1968, 301 str.

³⁾ D. Goldschmidt, *The Objective Study Situation of German University as a Stress Situation*, 19 str. — „Kulatý stůl“ o studentských hnutích.

⁴⁾ Toymasa Fuse, *Student Radicalism in Japan: "A Cultural Revolution"?*, 35 str. („Kulatý stůl“).

⁵⁾ Tom Burns, *The Revolt of the Privileged*, 17 str. („Kulatý stůl“).

blematiku universit (vysokého školství) jako sociálního systému nebo problematiku změn a postavení úlohy vysoké školy v současné industriální společnosti.

V tomto směru se také nabízejí nejrealnější možnosti mezinárodní spolupráce a také v této oblasti výzkumu přineslo setkání konkrétní výsledky, alespoň v dílčí dohodě sociologů z několika zúčastněných zemí.

Setkání ukázalo, že některé obecné sociologické teorie (například teorie S. M. Lipseta a zčásti A. Touraina) nejsou přijímány s jednoznačným souhlasem, spíše se setkávají s dost zásadní kritikou. Tato kritika se týká nejen věcného obsahu těchto koncepcí, ale je daleko radikálnější zaměřena vůči obecným teoriím studentského hnutí vůbec. Nejde tu ovšem o jakési paušální odmítnutí teorie. Tyto výhrady byly formulovány i sociology (například P. Bourdieuem), kteří se ve své vlastní práci o teoretická zobecnění pokoušejí. Jde spíše o konstatování předčasnosti teoretických zobecnění vzhledem k současnému stavu poznání problematiky. Přesněji řečeno, nejde tu o odmítnutí teorie nebo o rezignaci na nutnost formulovat teoretická východiska při přípravě a provádění výzkumů. Jde o odmítnutí teoretických koncepcí prezentovaných jako jediné možné vysvětlení a ne jedno z možných, takových, které se pohybují na pomezí mezi sociální filosofií a úvahami kvalifikované žurnalistiky, reagující na objednávky určitých vrstev čtenářů nebo posluchačů.

Pokud byla formulována teoretická východiska proti tomuto druhu koncepcí, vycházejí z vědomého uznání nutnosti diferenciace a mnohosti možných variant výzkumu, z nutnosti formulovat teoretické

předpoklady výzkumné práce tak, aby na jejich základě byl empirický výzkum ještě možný.

Zároveň se uznává současná nedokonalost sociologie jak ve smyslu omezenosti finančních, kádrových i organizačních možností, tak ve smyslu uznání sociální determinace sociologického myšlení. Zdá se, alespoň podle některých výsledků parížského jednání, že tento přístup slibuje vytvořit daleko výhodnější podmínky pro pracovní spolupráci sociologů než jednoznačné akceptování některých „velkých“ sociologických teorií. I když ty tendence, které jsou dnes charakterizovány většinou právě odporem k těmto velkým sociologickým teoriím, jsou zárodkem konstituování dalších, i když ne nutně nových sociologických směrů.

Nezúčastněnému pozorovateli neunikne, že toto tříbení názorů a rozpory, v ústních projevech ostřejší, než by se zdálo podle písemně podaných stanovisek, mají své příčiny nejen v samotných trendech vývoje sociologie jako vědní disciplíny. Jsou i jedním z projevů odporu proti „velkým patronům“ v současné západní sociologii, ať již jde o odpor sociologů některých evropských zemí vůči dominantní úloze severoamerické sociologie, nebo o odpor „mladší“ (z hlediska postavení v hierarchii sociologických pozic) generace proti generaci starší. Podle dílčích zkušeností se tyto momenty dosti výrazně uplatňují jak mezi francouzskými, tak mezi západoněmeckými sociology. Ovšem i v sociologii platí, že ne vždy ti, kdo mají v rukou prostředky a možnost rozhodovat, mají současně dostatek tolerance a schopností uznat možnost jiného řešení, než je to jejich.

Antonín Matějovský

MEZINÁRODNÍ VZTAHY A JEJICH VÝZKUNNÁ ZÁKLADNA

V souvislosti s diskusí o předmětu a metodice speciální vědní disciplíny mezinárodních vztahů, která probíhala na stránkách tohoto časopisu¹⁾ a nadále probíhá i v širší rovině teoretických časopisů v rozsáhlejších kontextech vymezení předmětu a metody politických věd či politické vědy vůbec, vyplynula jedna zajímavá otázka, kterou se v rámci daných možností snaží objasnit tato úvaha: Není-li totiž přesně vytyčen předmět a meto-

dika výzkumu mezinárodních vztahů,²⁾

¹⁾ Alexandr Ort, *Mezinárodní vztahy a politická věda*. Mezinárodní vztahy, 1966, č. 1, s. 62–63; Redakční diskuse o výzkumu mezinárodních vztahů. Mezinárodní vztahy, 1967, č. 1, s. 48–58; Vladimír Soják, *O nových rysech výzkumu mezinárodních vztahů*. Mezinárodní vztahy, 1968, č. 3, s. 55–56.

²⁾ Trygve Mathisen, *Methodology*